

Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu (Kafkas) Cephesi

Sayim Türkman

Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022, 186 sayfa, ISBN: 978-625-4178-45-0.

Büşra ÖZKAN*

1981 yılında Ankara Kara Harp Okulu İşletme Bölümünde lisans eğitimini tamamlayan Sayim Türkman, 1995-1998 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2001-2006 yılları arasında ise Ankara Üniversitesinde Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında doktorasını tamamlamıştır.

Yazar hâlen Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır. Yazarın diğer çalışmaları; *Kıbrıs Barış Harekatı'na Giden Süreç*, *Çanakkale Savaşları*, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda İktisadi Durumu* adlı yayımlanmış makaleleri ve *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesi* adlı kitabıdır.

Kitabı oluşturan “Birinci Dünya Savaşı'na Giriş Süreci, Doğu (Kafkas) Cephesi: Köprüköy ve Azap Muharebeleri”, “Birinci Dünya Savaşı Sarıkamış Muharebeleri”, “Birinci Dünya Savaşı Doğu (Kafkas) Cephesi, Rus İleri Harekatı” adlı bölümler 2020-2021 yıllarında makale olarak ve “Birinci Dünya Savaşı Doğu (Kafkas) Cephesi, Türk İleri Harekatı” adlı bölüm ise 2021 yılında *Orta Doğu'ya Bakış* adlı kitapta bir bölüm olarak yazar tarafından yayımlanmıştır.

Yazar, bana göre bu eserinde aslında mevcut çalışmalarını bir araya getirmiş ve böylelikle I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde gelişen olayları genel bir çerçevede anlatarak okuyucuya bu konu

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çorum, busraozkkaan@gmail.com

hakkında tek bir kitaptan genel anlamda bilgi sahibi olma imkânını sunmuştur.

Sayım Türkman, dört büyük başlıktan oluşan kitabına ön söz ile başlar ve ön sözde Doğu cephesinin diğer cephelere nazaran önemli olma sebebinden bahseder. Ayrıca yazar, eserini oluştururken birincil kaynaklardan; ATASE Arşiv Belgeleri ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv belgelerinden yararlanmışır. Bu eserde arşiv kaynaklarından yararlanılması anlatımı son derece güçlendirmiştir. İkincil kaynak olarak ise yazarın birçok kitap ve makaleden yararlandığı görülmektedir. Ayrıca yazar kitabın konusunu okuyucuya aktarırken ek bilgiler, haritalar ve fotoğraflarla anlatımını desteklemiştir. Ön sözde, kitabını yakınlarına ve vatan uğruna şehit düşenlerle gazilere ithaf etmiştir.

Yazar Sayım Türkman, eserinin birinci bölümüne öncelikle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki siyasi ve askerî olayları I. Dünya Savaşı'na kadar kronolojik bir şekilde anlatarak başlamış ve Rusya'nın değişmeyen, sıcak denizlere inme politikasına değinmiştir. Daha sonra I. Dünya Savaşı başlamadan İttihat ve Terakki yöneticilerinin Rus çarı ile aralarındaki gelişmelerden bahsederek Rus çarının aslında çoktan Osmanlı toprakları üzerinde taarruz planları yaptığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti donanmasının, Alman amiralin emrinde Rusya'nın deniz üslerini bombardımana tutmasıyla fiilen I. Dünya Savaşı'na girdiği belirtildikten sonra Sarıkamış Cephesi'nde 10. Kolordu Komutanı olan Hafız Hakkı Bey'in hatırlarından bahsedilmiş ve yazar buradan yola çıkarak Alman yöneticilerin, Osmanlı Devleti'nin bir an önce savaşa girmesi için çabaladıkları sonucuna varmıştır.

İlerleyen sayfalarda ise doğuda bir Rus cephesi açılmasının nedenlerine değinilerek bu cephenin I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İtilaf Devletlerinin savaş alanına döndüğü belirtilmiştir. Köprüköy Muharebeleri (7-12 Kasım) ve Azap Muharebeleri (16-20 Kasım) o döneme ait raporlarla ve tutulan yazılar doğrultusunda detaylı bir şekilde anlatılarak konu desteklenmiştir. Her iki muharebeyi de yöneten Hasan İzzet Paşa'nın komutasında orduların genel anlamda başarılı olduğu gözükse de Enver Paşa'nın Almanya'nın yanında savaşa arzusunun Doğu Cephesi'nde gerçekleşen muharebelerin felakete dönüşmesine neden olduğuna değinilmiştir.

İkinci bölümde yazar, Sarıkamış Harekâtı hakkında Enver Paşa'nın bu konuyla alakalı birçok kez uyarı aldığından, harekâtın ne gibi zor şartlar doğuracağından bahsetmektedir. İlerleyen sayfalarda yazar, Hafız Hakkı Paşa'nın günlüğünde geçen bir yazıyı vererek Hafız Hakkı Paşa'yı da Sarıkamış felaketinin sorumlularından biri olarak nitelendirmiştir. Yazarın burada görüşlerini belirtirken dönemin belgelerini kullanarak düşüncelerini güçlendirdiği görülmektedir.

Yazar ikinci bölümün sonlarında bir değerlendirme yaparak, Enver Paşa'nın kış şartları altında yapılacak muharebelerle alakalı aldığı ikazlara ve Hafız Hakkı Paşa'nın verilen emri dinlemeyip kendi düşüncesiyle hareket ederek stratejik bir hata yaptığını değinerek, Hafız Hakkı Paşa'yı Sarıkamış felaketinin sorumlularından birisi olarak gördüğünü tekrar vurgulamıştır.

Yazarın bu konu hakkındaki düşüncelerine katılmakla beraber Enver Paşa'nın zor ve imkânsız olarak nitelendirilen muharebelerdeki ısrarlı tutumu ve Hafız Hakkı Paşa'nın verilen emirleri dikkate almayarak, bölgenin konumu hakkında da çok bilgisi olmadan verdiği kararın bir stratejik hata olduğu

aşikârdır.

Üçüncü bölüme gelindiğinde ise yazar, Sarıkamış yenilgisinden sonra Rusların şiddetli bir şekilde taarruza geçtiğini belirterek başlamaktadır. Yazar, bu dönemde Bulgaristan'ın Almanya ve Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılacak olmasını olumlu bir şekilde değerlendirirken, Enver Paşa'nın Sarıkamış Muharebesi'ndeki yaşanan felaketlerden ders çıkarmayarak Albay Halil Bey'den 18. Kolordu'yu alarak Irak Cephesi'ne gitmesini emretmesini olumsuz bir adım olarak değerlendirmiştir.

Yazar Sayim Türkman, burada tekrar bir stratejik hata olduğunu vurgulayarak Enver Paşa'nın bu emrinin Erzurum'un düşmesine, Kop Muharebesi'nin yaşanmasına ve Erzincan dâhil olmak üzere Doğu Cephesi'nin zayıflamasına sebep olduğunu açıklamaktadır.

Rus komutanlar birliklerini kış şartlarına fazlasıyla hazırlayarak şiddetli kar fırtınalarına rağmen 10 Ocak 1916 tarihinde ileri harekâta başlamış ve Türk mevzilerine saldırmışlardır. Yazar, bu bölümde İkinci Azap Muharebesi'ni anlattıktan sonra Erzurum'un işgaline yer vererek, işgalden sonra Erzurum'un boşaltılarak Sivas'a kadar çekilme durumundan ve Ermenilerin bölgede uyguladıkları olumsuz faaliyetlerle beraber Erzurum'un işgalinden sonra Rusların ilerleyerek ele geçirdikleri önemli şehirlerden bahsetmiştir. Rus birliklerinin 2 Temmuz 1916 yılında başladığı taarruz sonrasında ise Türk ordularının geri çekilmelerinden dolayı Bayburt ve Erzincan'ın işgali gerçekleşmiştir. Böylelikle Rus ileri harekâtının birinci aşamasının başarılı sonuçlandığını anlatan yazar Rusların bir sonraki taarruzu karşısında Türklerin savunmada başarılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rus kuvvetlerinin çok yıprandığını belirten yazar, Rusya'da çıkan Bolşevik ihtilalinin Rus kuvvetlerinin savaşa azmini kırarken Türk kuvvetlerinin işine yaradığını belirtmektedir.

Dördüncü bölümde yazar, 1916-1917 yıllarında kış mevsiminin hem Rus hem Türk ordusu için sakın geçtiğini ve her iki tarafın da savaşa azminin kalmadığını anlatarak giriş yapmaktadır. 1917'nin Mart ayında Enver Paşa'nın emri ile Doğu Cephesi'nde komuta heyetinde ne gibi değişikliklere gidildiği anlatıldıktan sonra o dönemde Rusya'nın iç meseleleri anlatılmıştır.

1917 yılının sonuna doğru mütareke görüşmelerinin başladığını ve böylelikle Rusların buldukları bölgelerden çekilmeye başladıklarını anlatan yazar, Ermenilerin Müslüman halk üzerindeki yıkıcı faaliyetlerinin ise arttığını vurgulamaktadır. Diplomatik yoldan çözüm sağlanmayacağını anlayan Enver Paşa'nın 3. Ordu komutanına ileri harekât emri verdiği ve harekâtın 12 Şubat 1918 tarihinde başladığı bilinmektedir. Alman ve Osmanlı ordularının ileri harekâtı devam ederken Rusya barış taleplerinde bulunsada bu askerî harekât durdurulmamıştır. Rusya'nın barış talebine olumlu bir cevap gelmemesinin nedenlerinden birinin Ermeni çetelerinin yıkıcı faaliyetleri olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar, Rusların çekilmesiyle bölgede olan Ermenilerin Müslüman halka katliam yapmaya devam ederek Türk ordularına saldırılarını anlatmaktadır. Bu durum sebebiyle 11 Nisan 1918 tarihinde 3. Ordu komutanı Vehip Paşa'nın emri ile ileri harekât başlamıştır. İleri harekât sonucunda Sarıkamış, Ardahan, Kars ve Batum geri alınmıştır. İlerleyen sayfalarda Enver Paşa'nın gençlik hayali olan Kafkas İslam Ordusu'nun kurulma süreci anlatılmıştır.

Yazar, sonuç kısmında Doğu'da bir kış muharebesi yapılmaması için Enver Paşa'nın sürekli olarak uyarılmasına; Köprüköy ve Azap Muharebelerine; Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Muharebesi'nde verilen emrin dışına çıkmasından dolayı on binlerce askerin tek bir kurşun atmadan soğuktan ve hastalıktan hayatını kaybetmesine; Erzurum, Bayburt ve Erzincan'ın işgaline değindikten sonra Türk ordusunun ileri harekâtı ile önemli bir zafer kazanıldığını belirterek I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan devletlerin tekrar ayağa kalkabilmesi için II. Dünya Savaşı'nın çıkışına zemin hazırladıkları çıkarımında bulunarak kitabını tamamlamaktadır.

Eserin dili yalın ve akıcıdır. Yazarın özellikle arşiv kaynaklarını kullanması ve anlatımında yazışmalara, raporlara ve diyaloglara yer vermesi okuyucunun konuyu daha iyi anlaması ve pekiştirmesi açısından son derece önemli bir hamle olmuştur. Bana göre yazarın bu hamlesi okuyucunun kitabı okurken sıkılmamasını ve konuya odaklanmasını sağlayacak nitelikte olmuştur. Ayrıca Enver Paşa'nın Almanya'nın yanında savaşa girme isteği ve gerçekçi davranmaması nedeniyle zor kış şartları altında ağır yıkımlar yaşandığını aktaran bu eser, Doğu Cephesi hakkında bilgi edinmek isteyen okurlara genel çerçevede faydalı olacak bir eser niteliğindedir.